

Nadežda Vinaver

SAMOSTALNOST JEZIKA JEDNE STRUKE

Posebna upotreba jezika — jezik u funkciji struke — pored uske zavisnosti od predmeta proučavanja date oblasti trpi uticaj mnogih društvenih činilaca koji se ogledaju u shvatanju i u samoj izgradnji takvog jezika. Ta uslovljenost je oduvek postojala, a i danas se reflektuju stare postavke, u vrednujućem smislu naročito. To objašnjava mnoge neodređenosti u savremenom pristupu jeziku struke.

U današnje vreme tom jeziku se poklanja mnogo pažnje, a značaj pitanja pokazuje se sve više ne samo za naučni i praktični život već i za nastavu na svim nivoima.

Kao svi problemi koji se tiču jezika, i ovo pitanje, bez obzira u koje okvire bilo postavljeno, moglo bi biti ispitivano kao objekat istraživanja mnogih nauka, otkrivajući vrednost činjenica koje one vide kao nauke »na svom terenu«.

Poznato je da svaka delatnost u izvesnoj meri ima svoj jezik. Lingvistički gledano, takav jezik se ne može prihvatiti kao istinski poseban, iako neki, na primer leksički nivoi, to jesu. No kada bi to bio kriterijum, onda bi čak bilo onoliko izdiferenciranih jezika koliko i delatnosti, ili koliko socijalnih grupa, ili koliko nivoa obrade, odnosno koliko pristupa predmetu u jednoj oblasti. Jasno je da se prave posebnosti u bilo kom nivou jezika javljaju kad se oseti potreba da se jedno izdiferencirano iskustvo izrazi na odgovarajući način. Jezik se tako razvija odnosno menja. No pored te unutrašnje, zna se da ima veliku ulogu i spoljašnja dinamika.

Kad pomenemo jezik struke, u našem slučaju ipak mislimo samo na pisani jezik, na jezik naučne proze. Tu bi spadale sve nauke (i filozofija ako se držimo tradicionalne podele) bez obzira na objekte svoga proučavanja. Budući da postoji velika raznolikost predmeta i pristupa predmetu proučavanja, javljaju se sasvim različita ostvarenja u jeziku.

Pre jednog uopštavajućeg pitanja jezika kao sredstva izraza pojedinih struka, opet nam se ozbiljno nameće pitanje granica odnosno samostalnosti ili nesamostalnosti pojedinih naučnih disciplina i, u zavisnosti od toga, pretpostavka izgrađenog svojstvenog iskaza. Pretpostavljeni opšti ili posebni izraz može biti ispitivan u jasno izdvojivim oblastima mnogih davno priznatih disciplina (filozofska koncepcija, na primer) kao element zanimljiv za prirodne nauke ili kao predmet raznih grana savremene lingvistike.

U mnogobrojnim susretima sa izrazom »jezika struke« može se primetiti neuobičajenost. Mali broj korisnika i teoretičara pod tim razumeva svaku oblast, a veći deo njih to znatno približava konkretnom, praktičnom, običnom,

vezuje za delatnosti koje su suprotnost spekulativnom, saznavnom, teorijskom, naučnom. To bi upravo išlo u smislu koji Filozofijski rječnik (pod uredništvom V. Filipovića) daje za reč praktičan pod c: »O postupku i prosuđivanju ne prema apstraktnim temama nego prema neposrednom uvidu u situaciju«. ¹

Po nekom više vrednujućem kriterijumu struka bi bila ekvivalent za veštinu u jednoj oblasti. ²

Tipologija gledišta i raznovrsnosti sama po sebi ne bi razrešila problem ukoliko u prvom planu nije odnos sposobnosti uobličavanja stvarnosti jezičkim izrazom prema njenim raznolikostima. Potom dolazi podređivanje izraza obrađivanom predmetu onoliko koliko smatramo da predmet zaslužuje, odnosno koliko mi o tome znamo.

Pitanje anticipirane naučnosti predmeta smatramo veoma važnim kad je reč o obrazovanju. Dok se u nekim oblastima pitanju jezika poklanja istinska pažnja, iako pri tom nije reč o naukama kojima je jezik objekat proučavanja, u nekim drugim ne postoje čak ni jasne predstave o značaju takvog pitanja, niti pak da jezička praksa, koja ponekad nije samo ogrešenje o formalnu stranu jezika već i o osnovnu delatnost, može uopšte biti podvrgnuta ozbiljnijem razmatranju. To je delimično i zato što se smatra da razgovor o jeziku zaslužuju samo oblasti istaknute naučnosti u kojima praktični deo posla ne spušta pretpostavljeni visoki nivo saznavanja. S druge strane, mišljenje onih koji se jezikom ne bave kao strukom, ide od nezainteresovanosti do sasvim protivrečnih ubeđenja o jeziku, iako im on ostaje osnovno sredstvo iskazivanja, bez obzira na postojanje posebnih sistema simboličkog izražavanja.

U nastavi, a naročito kada su u pitanju jezici u kontaktu, i to pri učenju u usmerenjima najvišeg tipa kao što su fakulteti, dakle, kada je u pitanju jasno izdvojiva stručnost, moralo bi se stalno podsticati negovanje jezičkog izraza kao dokaza kompetentnog govorenja stručnjaka. A zatim treba izgrađivati odnos prema vrednostima odnosno sposobnostima maternjeg jezika, i to naročito u nivoima koji trpe najveći uticaj pri susretu sa stranim jezikom.

To je jedan vid pitanja, i u vezi je sa najširim problemom kulture izražavanja. Drugi vid pitanja nas vraća na neodlučnost da li sve discipline koje se neguju na našim univerzitetima zaslužuju, i to prema unapred vrednovanom predmetu struke, da njihov jezik bude svrstan u jezik nauke. Ako bi se prihvatio stav o predmetu naučnom po sebi, jezik mnogih grana ne bi podlegao produbljenoj analizi, već samo formalizovanom postupku.

Poznato je poreklo takvih shvatanja, istorijski razlozi rasepa nauka u antičko vreme, uzroci zakasnelog stvaranja posebnog jezičkog izraza za mnoge struke, što je dovelo do shvatanja o manjoj važnosti njihovog verbalnog iskaza, pa i do degradacije njihove naučnosti uopšte.

Takav stav se može u kontinuitetu pratiti počev od antičkog perioda. No iako je antika polako menjala svoje početne metode mišljenja i iskazivanja proširujući, prirodno, i jezički izraz, iako je Aristotel već raspravljao o »pred-

¹ Filozofijski rječnik, Zagreb, 1965.

² Kao slikovita mala dopuna nameće se primer naših dvojezičnih rečnika. Budući da profesor ne dopušta veća upoređivanja, navešćemo samo dva rečnika. Perićev Srpskohrvatsko-francuski rečnik prijatno iznenađuje. Za reč »stručan« on daje: spécial — isé, qualifié, professionnel, compétent i, naravno, daje i vrednost: technique. Dayre, Deanović, Maixner na prvom mestu daju gore pomenuto suženo značenje: technique, a stručnjak im je technicien, dok je kod Perića spécialiste, expert.

metima mudrosti« prema kojima se nauke mogu ili ne mogu svrstati u mudrost,³ ali uz to izgrađujući ne samo filozofski već i opštenaučni sistem, evropski srednji vek će svoga učitelja jednostrano prihvatiti kao da on priznaje samo jednu vrstu iskustva.

Pojava relativno kasnog teorijskog izraza u oblastima koje nisu ni religija ni filozofija, u potpunosti je zavisnosti od predstave o potrebi govorenja o mnogim vidovima veština jer ne samo da su tehnološko-proizvodni odnosi u zavisnosti od ideologije već, bez obzira na njihovu presudnu ulogu u životu svakog čoveka onog vremena, kao da treba odvrćati mišljenje od njih i vrednovati samo, kako bismo mi kazali, neprizemne stvari.

Tako će u okviru evropske hrišćanske kulture apstrakcija dugo biti izdignuta iznad misaonog postupka koji se dokazuje praktičnim, iznad saznavanja putem posmatranja i iznad istraživanja koja se mogu neposredno proveriti i primeniti. Naravno, to ne znači da nema i suprotnih primera, dokaza o svesti za potrebom spajanja teorije i prakse jer se, bez obzira na vrednovanje, iz potreba javljaju razni vidovi jezika, posebne upotrebe.

Nas zanima izlaganje o novim iskustvima, jezički izraz za postupke u oblasti medicine, mehanike, hemije, arhitekture (iako znamo da konstruktori katedrala ne traže pomoć matematičara ni statičara, niti pišu o svojim sjajnim rešenjima i vrednim saznanjima, da svoje probleme ne izdižu iznad praktičnog, čime bi se borili za nove principe). Vidi se da nema ustaljene teorije delatnosti, mada lagano dolazi do novina u tom pogledu.

Objašnjenje razlaza između teorijskog i praktičnog saznavanja treba svakako tražiti u mentalitetu vladajućih klasa. Naučnici srednjeg veka, koji postepeno dobijaju prava kao i pripadnici najvišeg društvenog reda, ne žele da svoje gospodstvo dovedu u opasnost time što bi se izjednačili sa onima koji se zanimaju za jednostavne principe, praktičnu proveru, manuelni rad. Ova predrasuda prema radu, duboki jaz koji vodi do današnjih dana, potiče od antičke podele rada na umni i fizički (s tim što su tamo postojali uslovi za društvenu ravnotežu).

Drugi razlog za razdvajanje teorije od prakse potiče opet, paradoksalno, od Aristotela. Antički stav u teoriji o umetnosti kao podražavanju prirode jako nadahnjuje skolastičke intelektualce. No ima i drugih razloga što kasni teorijski izraz, odnosno što se za pojedine grane ne izgrađuje i poseban jezički iskaz, što se ne stvara poseban stil.

Duga upotreba latinskog jezika svakako je bila važna prepreka stvaranju novog jezičkog izraza koji bi pratio i spekulativnu i praktičnu misao. Iako prilagođavan novim potrebama, latinski nije mogao prebroditi teškoće koje su bogati narodni jezici nametali, a uz to je intelektualna tehnokratija, koja se služila latinskim, želela da tako u velikoj meri sačuva »distanca« prema običnoj stvarnosti.

Današnja sasvim izmenjena situacija u korist izdiferenciranog opisa svih delatnosti, jedinstvo teorije i prakse, izvanredno unapređena metodologija ipak ne uklanja tragove minulog sveta kada se povede razgovor o značaju jezičkog izraza za sve oblasti, odnosno vidimo da još postoji pomenuta distanca prema neposredno saznatim činjenicama. Ezoterično u nauci i sada privlači.

³ »Da li pod mudrošću treba podrazumevati jednu nauku ili više njih? ... Ako nije jedna, koje vrste nauka treba prihvatiti kao mudrost? ... Štaviše, da li su sve supstance predmet mudrosti ili ne?« Aristotel, *Metafizika*, Beograd, Kultura, 1960, str. 252.

Iako postoje razne nauke, različiti predmeti, raznovrsni načini istraživanja i uobličavanja izraza, saznavanje i prenošenje iskustva ostaju mogući. No da bi se prodrlo u suštinu i da bi se vodio ravnopravan razgovor bilo u kojem okviru, mora se poznavati predmet proučavanja koji može biti opšti, konkretan, objektivan, imaginaran, jednoznačan ili vižeznačan, savremen ili nesavremen, jezički konkretizovan srazmerno svojoj specifičnosti ili zadržavajući konvencionalni izraz i za svoje neobične sadržaje.

Bilo bi korisno da metodologija svojstvena svakoj nauci bude osnova za pitanje određenja jezika date naučne oblasti. No ni metodologije nisu više izolovane. Bogato razrađen teorijski izraz jedne delatnosti, jedne struke živi, vrši uticaj, trpi uticaj drugog, isto onako kao što ni predmeti proučavanja ne ostaju više izolovani. To su odlike novog vremena koje se, između ostalog, veoma iskazuju u lingvističkim istraživanjima.

Iz svega izloženog se vidi da nije reč o ispitivanju struke u krajnje uprošćenom smislu, već o tome šta neki izraz čini stručnim.

Prava uloga jezika jedne struke je manje da označi, a više da organizuje elemente posmatrane u sistemu prema pojmovnoj mreži svojstvenoj svakoj struci. Ovaj jezik treba strogo razlikovati od tzv. funkcionalnog jezika koji služi vrlo uprošćenom označavanju jednostavnih radnji, alatki ili sličnog. Poneko će taj izraz nazvati tehničkim jezikom, iako time misli na obično tehničko iskazno sredstvo, a ne na teorijski izraz same tehnike ili neke druge discipline.

Postavlja se pitanje o kriterijumima po kojima bismo mogli opisati naučnu prozu, teorijski izraz specifičan za pojedinu struku, naučnu prozu prema umetničkoj, pitanje o vanjezičkim kategorijama koje bi mogle da predstavljaju posebna obeležja naučnog izraza, stručnog jezika, jezičkog »zibvanja« bilo kako datog a čiji je zadatak da osiguraju sporazumevanje u oblastima posebne predmetnosti. Semiotika se trudi da odgovori na neka od ovih pitanja najpre kao jedna opšta refleksija o uslovima gradnje i prihvatanja značenja, a zatim kao skup procedura primenjivih na konkretnu analizu značenjskih predmeta.

S druge strane, sporazumevanju u praksi se postavlja osoben sociolingvistički problem, a to je posebna kompetencija u sredini manje ili više zatvorene komunikacije, kao posledica velike specijalizacije u nekim područjima, tako da samo uži krug stručnjaka može razumeti neki iskaz. Ni to društveno razdvajanje nije zasnovano na društveno-ekonomskoj praksi, niti je zbog naučno-stručnih razloga razumevanje unapred isključeno, već je reč o posebnom semantičkom univerzumu, tako da jedna osoba može imati višestruko socio-semiotičko iskustvo. Čini se da je lingvist koji se bavi jezikom struke, upravo takva ličnost.

Budući da sve istine podložne teorijskoj ili praktičnoj proveri iskazuju i u jeziku, one time potpadaju pod kriterijume kojima podleže svako jezičko ostvarenje, dok je svaki saznajni objekat koji se može predstaviti lingvističkim znacima, sposoban da se javi u jednoj naučnoj pojmovnoj mreži.

Analiza raznih vrsta naučnih diskursa želi da se približi velikoj raznolikosti oblika iskazivanja o saznanom. »Iako bi se moglo očekivati da je naučnom diskursu svrha izgradnja znanja a ne njegovo prenošenje, ipak se vidi da kao i svaki diskurs i ovaj teži univerzalnoj prenosivosti tog znanja.«⁴

⁴ A. J. Greimas, *Sémiotique et sciences sociales*, Paris, Le Seuil, 1976, str. 36.

Podela važnosti ispitivanja diskursa odnosno naučnosti njegove prema kriterijumu konkretnog ili nekonkretnog, što se onda svodi na zavisnost — nezavisnost od prakse, u našoj sredini je dosta raširena. S tim dalje ide deoba predmeta prema onome šta oni predstavljaju u neposrednoj realnosti.

Pitanje tradicije, vidimo, u svemu ovome je vrlo značajno, i osvetljavanje na raznim planovima može da ukaže šta je tu dug starim pristupima, šta slučajnostima i koje stavove tek treba početi negovati da bi se pitanje jezika struke stvarno proučilo, a samim tim i vrednovalo na odgovarajući način.

Bez obzira na razlike koje postoje između raznih vrsta nauka, bez obzira na podelu među oblastima, na razlike između teorijskog i empirijskog pristupa tim različitim predmetima, u određenju jezika struke trebalo bi izmiriti sistem i moguća sopstvena rešenja.

Smatramo najvažnijim poći od činjenice da jezik struke nije jezik kojim se saopštava o neposredno saznatim predmetima odnosno iskustvima, već da je to jezik jedne oblasti (kao jedne discipline ili više njih u interdisciplinarnim naukama). Govoriti stručnim jezikom znači govoriti pouzdano, ispravno, na osnovu znanja iz jedne naučne oblasti. Nema predmeta saznanja o kojem se ne može stručno teorijski izlagati, kao što nema ni objekata, naučnih po pretpostavci, koji se ne mogu nestručno razmatrati, naročito ako se koristi jezički izraz koji ne odgovara svrsi proučavanja. Poznavanje predmeta je neodvojivo od stručnog izraza.

Na univerzitetu, »predmetna istinitost« nameće u nastavi visoki nivo objašnjenja. Tako u tehničkim naukama, na primer, ne koristi se jezik stručne radionice već teorijski jezik koji uključuje i apstrakciju i empirijsko.

Pored istorijske zavisnosti u određenju struke i jezika struke, danas se sve više nameće jedna druga crta, neodvojiva od odlika našeg vremena.

Ovo vreme je sklono da prima novine, i tako dolazi do ujednačavanja intelektualnog života sveta. U sklopu uopštavanja svetskog iskustva, jedne prave univerzalnosti na svim nivoima, javlja se odgovarajući jezički izraz. Putevi prodiranja uticaja su olakšani i čitava civilizacija lagano postaje jedna.

Prirodno je da to nije zajedništvo samo u predmetnom svetu. Intelektualizovanje jezika proizlazi iz »univerzalističkog reda značenja«,⁵ zajedničkog iskustva u domenu ili apstrahovanih objekata ili objekata koji pripadaju novoj kulturi tehno-vrste. Današnji izraz pokazuje da je ovo vreme prevlasti modela egzaktnih nauka, jedne posebne konotacije koja već dobija značaj metajezika. Kontakti na naučnom polju ukidaju granice u modelima iskaza, nesvesno se napuštaju stare sheme izraza i metaforičke vrednosti. Nauka u pravom smislu deluje na obične stvari, utiče na beznačajne postupke, nalazi primenu u najbezazlenijim organizacionim vidovima. Učešće u posebnim oblicima običnog i profesionalnog života stvara naviku stručnog izraza kao jednostavnu posledicu stvarno stručnog prilaza mnogim problemima. Pod uticajem jezika u posebnoj upotrebi semantička mreža jednog raširenog iskustva postaje stvarno međunarodna. To nije neshvatljivo, jer internacionalizacija na stručno-operativnom planu traži način da se jezički ostvari.

Gradnju ovakvog izraza osiguravaju jezici u kontaktu, no uz više uslova. Protivrečnosti koje se javljaju, naročito su vidljive u školskoj praksi. Stručnjaci

⁵ »Tamo gde su značenja univerzalistička, ona su u načelu dostupna svima, jer su principi i operacije eksplicitni i, prema tome, opšti«. B. Bernstajn, *Jezik i društvene klase*, Beograd, BIGZ, 1970, str. 130.

— nelingvisti najčešće veruju da se savremeno obaveštavanje može obezbediti nekritičkim prihvatanjem jezičkih paradigmi stranog naučno-stručnog iskustva. Uz internacionalizaciju leksike dolazi do jednog jezika kojem se može mnogo zamerati.⁶

No ovu pojavu razgradnje sopstvenog jezika ne treba mešati sa intelektualizovanjem, nesvesnom težnjom, koju neki smatraju jačnom sudbinom jezika. To jeste prevlast ovog istorijskog trenutka, ali izvesna zasićenost kao da vraća svest o ispravnijem izražavanju. Iako se sada prvi put sretamo sa tako masovnim »obrascima saznanja«, opasnost po iskaz postoji samo onda ako se ne pravi razlika između autentičnih sadržaja i klišea.

S druge strane, nema nekog apstraktnog globalnog jezičkog doživljaja iz kojeg se veštački »kroji« jezik prilagođen posebnoj predmetnosti. Iako nauka tokom istraživanja razvija sopstvena jezička sredstva, ona želi da bude shvaćena i da prodre u javnu svest. Poznato je da naučna struktura i naučni jezik ulaze sve više u književnost, ali postoji i obrnuti uticaj.

To prirodno sadejstvo još se nečim odlikuje. Ovo je doba pisanog jezika i organizovanog obrazovanja, a to znači mogućnost izvesnog gospodarenja živom rečju, upravljanja označavanjem u oblastima koje se ubrzano razvijaju. Obrazovni sistem tu može da ima značajnu ulogu.⁷

Verujemo da bi u današnjoj situaciji bilo sasvim korisno opisati stanje u pogledu jezika struke u našim uslovima, osvetleti istorijat i objasniti mnoge protivrečnosti, ponuditi elemente analize posebnih upotreba u celini jezičkog sistema prevazilazeći razlike između duhovnih i ostalih nauka u ovom okviru, osloboditi se fikcije »čistog iskaza«, a u nastavi gde je ugrađena dihotomija: strani jezik prema maternjem, opšti jezik prema posebnom, dinamička struktura savremene prakse i načina zaključivanja prema tradicionalnom mišljenju i prividnom zaostajanju jezika, objašnjenje ovih elemenata dobilo bi značaj izgradnje jedne metodologije koja jezičku vrednost uzima u onome u čemu se ona javlja i potvrđuje.

U svakoj delatnosti koja podrazumeva teorijski izraz, važan je iskaz (1) i nema nauke bez izraza prilagođenog nauci (2); svaka oblast i jezički izraz te oblasti mogu da šire svoj uticaj u određenom trenutku u zavisnosti od značaja te oblasti za život zajednice u celini (3); jezik zavisi takođe od predmeta proučavanja (4); iako motivacije koje samo prividno nemaju vezu sa lingvističkim sistemom danas rastu (5), ne treba preterivati sa posebnom upotrebom, sa svesnim označavanjem tako zavisnim od tehnološkog modela (6) i treba pustiti da jezik ostane ono blago kojeg kao da nismo uvek svesni.

⁶ No i unutar nastave stranog jezika u najvišem usmerenju, na fakultetima gde se jezik ne uči kao osnovni predmet, trebalo bi, čini se, razmisliti o nekim stavovima, iako su oni zasada usamljeni. Ako je za obavljanje neke delatnosti na međunarodnom planu potrebno veoma malo znanje stranog jezika, odnosno jedan kodirani izbor koji služi za sporazumevanje u krajnje specijalizovane svrhe (navigacija vodnim ili vazdušnim putevima, na primer), ipak to ne bi trebalo svesti na izraz cele oblasti. Teorijski i praktični izraz bilo koje grane ne podrazumeva jezik krajnje siromašne morfologije i sintakse.

⁷ Čini se da je takvo stanje stvari pronašla tek tehnička civilizacija. Jer ono što mi nazivamo normiranjem jezika nije više nehotično normiranje školnika ili normiranje putem organa javnog mnjenja, već svesno priručan instrument politike. H. G. Gadamer, *Jezik i razumijevanje*, Zagreb, 1977, str. 25.

LITERATURA

- Aristotel: *Metafizika*, Beograd, Kultura, 1960.
- Bernstajn, B., *Jezik i društvene klase*, Beograd, B. I. G. Z., 1979.
- Gadamer, H. G., *Učenje i razumijevanje govora*, Zagreb, 1977.
- Greimas, A. J., *Sémiotique et sciences sociales*, Paris, Le Seuil, 1976.
- Histoire générale des sciences* (sous la dir. de R. Taton), 1—4, Paris, P.U.F., 1957—1964.
- Histoire générale des techniques* (sous la dir. de M. Daumas), 1—3, Paris, P. U. F., 1962—1968.
- Kont, Ogist, Dva uvodna predavanja, Beograd, Kultura, 1962.
- Le Goff, Jacques, *Les intellectuels au moyen âge*, Paris, Le Seuil, 1957.
- Le Goff, Jacques, *Srednjovekovna civilizacija zapadne Evrope*, Beograd, Jugoslavija, 1974.
- Pavlović, Branko: »Poimanje filosofije nauke«, III program, 1974, Beograd, str. 111—144.